

**MUAMMOLI TA'LIM METODINING TALABALARDA
MUSTAQIL FIKRLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH
IMKONIYATLARI**

Tursunova Shahnoza Ilxomjon qizi.,

(Namangan davlat texnika universiteti)

(tel: +998508897393; E-mail: shahnozatorsunova003@gmail.com)

Annotatsiya: Bugungi kunda an'anaviy ta'limda bilimlarni tayyor holda qabul qilishga ko'proq urg'u berilishi talabaning mustaqil izlanishi va qaror qabul qilish faolligini cheklashi mumkin. Muammoli ta'lim metodi esa talabani tayyor javobni o'zlashtirishdan ko'ra, muammoni anglash, savol qo'yish, taxmin ilgari surish, mavjud bilimlarni qo'llash, dalillarni tahlil qilish va xulosa chiqarishga undaydi. Maqolada muammoli vaziyatni yaratishning pedagogik shartlari, o'qituvchi va talabaning o'quv jarayonidagi roli, metodni amaliy mashg'ulotlarda qo'llash bosqichlari hamda undan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim metodi, muammoli vaziyat, mustaqil fikrlash, talaba, pedagogik metod, ta'lim jarayoni, o'qituvchi, ijodiy fikrlash, pedagogik yondashuv.

Bugungi oliy ta'lim oldida turgan muhim vazifalardan biri talabaga faqat tayyor bilimlarni berish emas, balki undan foydalanish, tahlil qilish va yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini shakllantirishdir. Chunki zamonaviy mutaxassisning faoliyati faqat darslikda berilgan ma'lumotlarni eslab qolish bilan chegaralanmaydi. Amaliy hayotda u ko'pincha oldindan tayyor javobi mavjud bo'lmagan vaziyatlarga duch keladi. Shu nuqtayi nazardan, ta'lim jarayonida talabaning fikrlash faoliyatini kuchaytiradigan pedagogik metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday metodlardan biri muammoli ta'lim metodidir.

Muammoli ta'lim metodining asosiy xususiyati shundaki, o'qituvchi bilimni tayyor shaklda berish bilan cheklanmaydi. U talaba oldiga ma'lum darajada izlanishni talab qiladigan muammo yoki savol qo'yadi. Talaba esa mavjud bilimlari va tajribasiga tayangan holda muammoning yechimini izlaydi. Bu jarayonda talaba faol ishtirokchiga aylanadi. U "to'g'ri javob nima?" degan savoldan tashqari "nima uchun?", "qanday qilib?", "buning sababi nimada?", "boshqa yechim bo'lishi mumkinmi?" kabi savollar ustida fikrlay boshlaydi.

Muammoli ta'lim metodini oddiy savol-javob usulidan farqlash lozim. Har qanday savol ham muammoli vaziyat yaratmaydi. Masalan, "Zamonaviy ta'lim metodlari qaysilar?" degan savolga talaba darslikdagi ta'rifni yoddan aytishi mumkin. Bunda uning mustaqil izlanishi talab qilinmaydi. Biroq o'qituvchi: "Talaba mavzuni nazariy jihatdan yaxshi biladi, ammo amaliy vaziyatga kelganda to'g'ri yechim topa olmayapti. Sizningcha, buning sababi nimada va bunday holatni qanday bartaraf etish mumkin?" degan vaziyatni taklif qilsa, talaba muammoni tahlil qilishga majbur bo'ladi.

Shu sababli muammoli vaziyatning asosiy belgisi — unda talaba uchun fikrlash zarurati mavjud bo'lishidir. Muammoli ta'lim metodi jarayonini shartli ravishda quyidagi ketma-ketlikda ifodalash mumkin: Muammoli vaziyat → muammoni anglash → taxmin ilgari surish → izlanish → tahlil → yechim → xulosa.

Mazkur ketma-ketlikda o'qituvchi tayyor bilimni beruvchi yagona manba emas, balki talabaning izlanishini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi pedagog sifatida namoyon bo'ladi. Muammoli ta'lim metodining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining muammoni qanday tanlashiga bog'liq, ya'ni oson muammo talabaning qiziqishini uyg'otmasligi mumkin. Haddan tashqari murakkab muammo esa aksincha, talabada "men buni bilmayman" degan tushunchani paydo qilishi va faoliyatni susaytirishi mumkin.

Shuning uchun muammo:

- talabaning bilimlari bilan bog'liq;
- amaliy yoki hayotiy mazmunga ega;

- bir qarashda tayyor javobi ko'rinmaydigan;
- fikrlash va tahlil qilishni talab qiladigan;
- talabaning bilim darajasiga mos bo'lishi maqsadga muvofiq.

Masalan, o'qituvchi yangi mavzuni tushuntirishdan oldin real hayotdan olingan vaziyatni taqdim etishi mumkin. Talabalar vaziyatni muhokama qiladi, o'z taxminlarini bildiradi va keyinchalik yangi nazariy bilimlar yordamida dastlabki fikrlarini tekshiradi. Bu usulda nazariya amaliy muammoni hal qilish vositasiga aylanadi. Muammoli ta'limda talabaning roli tubdan o'zgaradi. U faqat ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlab topuvchi subyekt sifatida ishtirok etadi.

Muammoli vaziyatga duch kelgan talaba, avvalo, muammoni tushunishga harakat qiladi. Keyin o'zida mavjud bilimlarni esga oladi va ularni yangi vaziyat bilan bog'laydi. Keyingi bosqichda turli taxminlar paydo bo'ladi. Ba'zi taxminlar noto'g'ri chiqishi mumkin. Biroq aynan shu jarayon ham ta'limiy ahamiyatga ega. Chunki talaba o'z xatosini tahlil qilish orqali to'g'ri xulosaga kelishni o'rganadi. Shu jihatdan muammoli ta'limda xatoni faqat kamchilik sifatida emas, balki o'rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida ko'rish mumkin.

Muammoli ta'lim metodini dars jarayonida qo'llash uchun quyidagi bosqichlardan foydalanish mumkin.

1-bosqich - muammoli vaziyatni yaratish. O'qituvchi mavzuga oid real yoki real hayotga yaqin vaziyatni taqdim etadi.

2-bosqich - muammoni aniqlash. Talabalar vaziyatda aynan qanday muammo mavjudligini aniqlaydilar.

3-bosqich - taxminlar ilgari surish. Har bir talaba yoki kichik guruh muammoning ehtimoliy sabablarini va yechimlarini taklif qiladi.

4-bosqich - ma'lumotlarni izlash va tahlil qilish. Talabalar o'z fikrlarini mavjud bilimlar, nazariy ma'lumotlar yoki berilgan qo'shimcha materiallar bilan asoslaydi.

5-bosqich - yechimni himoya qilish. Guruhlar o'z takliflarini taqdim etadi va boshqa ishtirokchilarning savollariga javob beradi.

6-bosqich - pedagogik xulosa. O'qituvchi muhokamani umumlashtiradi,

ilmiy jihatdan to'g'ri xulosalarni ajratib ko'rsatadi va mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlaydi.

Bunday tashkil etilgan darsda talaba nafaqat bilimni o'zlashtiradi, balki uni amaliy vaziyatga tatbiq etishni ham mashq qiladi. Muammoli ta'lim metodining amaliy qiymati uning turli fanlarda moslashtirilishi mumkinligidadir. Bunda metodning o'zi emas, balki muammoli vaziyatning mazmuni o'zgaradi. Masalan, pedagogika fanida quyidagi vaziyatdan foydalanish mumkin: Vaziyat: O'qituvchi dars davomida mavzuni batafsil tushuntirdi, talabalar darsni tinglashdi va mavzu yuzasidan savollarga javob berishdi. Biroq mustaqil topshiriq vaqtida talabalarning katta qismi o'z fikrini asoslab bera olmadi.

Muammo: Nima sababdan talaba mavzuni tushungan bo'lsa-da, o'z bilimini mustaqil vaziyatda qo'llay olmayapti? Talabalar ushbu savolga turli javoblar berishi mumkin. Kimdir amaliy mashg'ulot yetarli emasligini, boshqasi tayyor javoblarga o'rganib qolganlikni, yana biri mustaqil fikrlash uchun yetarli imkoniyat berilmaganini taxmin qilishi mumkin. Shundan so'ng o'qituvchi talabalarni muammoning pedagogik sabablarini izlashga yo'naltiradi. Bu vaziyatning afzalligi shundaki, u talabadan oddiy ma'lumotni eslashni emas, balki pedagogik hodisani kuzatish, sababini izlash va asoslangan yechim taklif qilishni talab qiladi. Muammoli ta'lim metodini barcha darslarda bir xil shaklda qo'llash to'g'ri emas. Metoddan foydalanishda ayrim qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. **Birinchidan**, o'qituvchidan muammoli vaziyatni oldindan puxta tayyorlash talab etiladi. **Ikkinchidan**, ayrim talabalar dastlab faol fikr bildirishga tortinishi mumkin. Bunday vaziyatda o'qituvchi ularni majburlashdan ko'ra, kichik guruhlarda ishlash, qo'shimcha savollar berish va fikr bildirish uchun qulay muhit yaratishi maqsadga muvofiq. **Uchinchidan**, muammoli dars oddiy ma'ruza darsiga nisbatan ko'proq vaqt talab qilishi mumkin. **To'rtinchidan**, barcha muammolarning bitta tayyor javobi bo'lmasligi mumkin. Shu sababli o'qituvchi muhokamani to'g'ri boshqarishi va ilmiy asoslanmagan xulosalarni aniqlashtirib borishi kerak.

Demak, muammoli ta'lim metodi o'qituvchining rolini kamaytirmaydi. Aksincha, undan yuqori darajadagi pedagogik mahoratni talab qiladi. Muammoli

ta'lim metodining pedagogik ahamiyatini uning talaba faoliyatiga ta'siri orqali baholash mumkin. Mazkur metodning asosiy natijasi talabani tayyor javobni takrorlashidan ko'ra, muammoni mustaqil tahlil qilishga o'tishidir. Muammoli vaziyatlar muntazam va maqsadli tashkil etilganda talabada savol berish, sabab va oqibatni aniqlash, o'z fikrini dalillar bilan asoslash, muqobil yechimlarni taqqoslash va xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni rivojlantirish uchun sharoit yaratiladi. Shu bilan birga, muammoli ta'limni "har qanday darsni avtomatik ravishda samarali qiladigan metod" sifatida baholash noto'g'ri bo'ladi. Uning samarasi muammoning sifatiga, talabalarning tayyorgarligiga, o'qituvchining metodik mahoratiga va darsning maqsadiga bog'liq. Shuning uchun mazkur metodni qo'llashda asosiy e'tibor muammoli vaziyatning tashqi qiziqarliligiga emas, balki uning ta'limiy maqsadga xizmat qilishiga qaratilishi kerak. Muammoli ta'lim metodi talabalarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali pedagogik imkoniyatlardan biri hisoblanadi. Metodning asosiy kuchi talabani tayyor bilimni passiv qabul qilishdan faol izlanishga olib o'tishidadir. Muammoli ta'lim metodi jarayonida talaba muammoni anglaydi, savollar qo'yadi, taxminlar ilgari suradi, mavjud bilimlarini yangi vaziyatga tatbiq etadi, o'z fikrini asoslaydi va yakuniy xulosaga keladi.

Biroq metodning samaradorligi uni shunchaki darsga kiritish bilan ta'minlanmaydi. O'qituvchi muammoni to'g'ri tanlashi, talabani bilim darajasini hisobga olishi, erkin fikrlash uchun sharoit yaratishi va yakunda ilmiy jihatdan asoslangan xulosaga yo'naltirishi lozim. Shunday qilib, muammoli ta'lim metodini ta'lim jarayoniga maqsadli va izchil tatbiq etish talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish va amaliy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yuldashev Q “Zamonaviy pedagogik texnologiyalar”. Toshkent, 2022 y.
2. A.A. Xoliqov. Pedagogik mahorat. Darslik Toshkent 2011y.
3. O‘.J. To‘ldoshev. Umumiy pedagogika Darslik Toshkent 2021y.
4. M.E. Axmedova. Pedagogika nazariyasi va tarixi. (Pedagogika tarixi). O‘quv qo‘llanma. Toshkent 2011y.